

УДК 165.12

Ручко О. В.,

науковий співробітник відділу філософії та геополітики
Науково-дослідного інституту українознавства
(Київ, Україна), E-mail: elvdyakova@gmail.com

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Проаналізовано стан міжнаціональних відносин в Україні, зокрема в контексті наявності або відсутності проявів чи форм антисемітизму. Особливу увагу приділено історичному виміру антисемітизму, стереотипам у відносинах українців із євреями, сучасним аспектам ставлення до євреїв у незалежній Україні, видам і виявам антисемітизму, офіційній позиції державної влади щодо антисемітизму, оцінці антисемітизму в Україні українськими євреями, проблемам побутового та індивідуального антисемітизму.

Ключові слова: міжнаціональні відносини, євреї, антисемітизм, стереотипи, етнополітика.

Український етнос – одна із взаємодіючих сторін у системі міжнаціональних відносин в Україні, тому дуже важливим аспектом є готовність українського суспільства до сприйняття і пошанування цінностей та культури інших етносів, вміння налагоджувати і підтримувати толерантні відносини, знаходити оптимальні шляхи співжиття і порозуміння з представниками будь-якої національності. Саме на цьому базується багатовіковий позитивний досвід спілкування українців з представниками інших етносів. Одна з найдавніших спільнот, яка проживає на території України – єврейська. Стосунки між представниками двох націй, які тривалий час проживали пліч о пліч, склалися по-різному і не завжди були однозначними.

Останнім часом у розвинутих демократичних країнах Європи спостерігається стрімке зростання антисемітизму, де це явище вважалося не лише надійно подоланим, а й несумісним зі справжніми європейськими цінностями. Одна з основних причин – анти-ізраїльські настрої окремих прошарків дедалі зростаючого в Європі мусульманського населення та ескалація Ізраїльсько-Палестинського конфлікту. Сьогодні уряди більшості європейських країн вважають антисемітизм серйозною проблемою своїх суспільств і тому демонструють більшу готовність розв'язувати це питання. Зважаючи на євроінтеграційні амбіції України, нам також варто дослідити цю проблему.

Мета: дослідити складні українсько-єврейських відносини, з'ясувати їхні передумови, розвиток та сучасний стан, запропонувати шляхи розв'язання та уникнення окремих непорозумінь між представниками двох етносів, викликаних історичними передумовами.

Антисемітизм: історичний вимір.

Визначення антисемітизму – предмет численних дискусій та досліджень. Незважаючи на те, що на цю тему написана велика кількість книжок, статей, монографій, художніх, наукових і популярних видань, майже скрізь кожен акт ворожого ставлення до євреїв автоматично класифікується антисемітським. Хоча правильніше було б назвати подібні вияви «анти-єврейськими» [74]. Адже семіти – це достатньо велика група народів середземноморської раси, котрі розмовляють семітськими мовами, населяють або населяли Північну й Східну Африку та частину Азії. До семітів належать стародавні вавилоняни, асирійці, фінікійці та інші народи, а також сучасні – араби, євреї, ефіопи. Усі вони мають багато спільного в матеріальній

культури та побуті [12]. Найчисленнішими з семітів є араби. Євреї становлять лише невелику частину семітів. Якщо дотримуватись таких міркувань, то такого поняття як «антисемітизм» в Україні немає і бути не може, оскільки ненависть до всіх семітських народів не спостерігалась у жодному періоді української історії. Але оскільки навіть в енциклопедичних виданнях – і не лише єврейських [40, с. 141–142], а й радянських [12] та українських [10] – під антисемітизмом розуміють одну з форм нетерпимості, що виражається саме до євреїв, – ненависть і до окремих осіб, і громад, в основу якої покладено іудаїзм і/або етнічне походження, то на сучасному етапі в Україні це питання багато хто вважає суперечливим.

Найдавніші згадки про євреїв та їх релігію в Україні датуються I ст. н.е. У VII–X ст. з'являються згадки про єврейських купців, котрі відвідують слов'янські землі. У хроніках XII–XIII ст. уже існують відомості про єврейських комерсантів, які, перетнувши пів Європи, доходили до Києва [24, с. 53–56]. Масове переселення євреїв в Україну відбулося через Польщу із Західної Європи, коли Польща захопила Західну та Правобережну Україну. Процес тривав з XV до XVIII ст. Переселення євреїв на землі, що перебували у приватному володінні, особливо активно відбувалося у XVI – на початку XVII ст. на українських землях, де польським магнатам надавалися великі латифундії. Саме тоді й з'являються перші українсько-єврейські конфлікти [82] і уперше в історії України постав «антисемітизм». Хоча на той момент такого терміну ще не існувало.

Євреї зіштовхнулися з багатьма історичними перипетіями зі страшними наслідками на території України: визвольні змагання українського народу на чолі з Б. Хмельницьким середини XVII ст. [75]; гайдамацьке повстання [58]; вигнання євреїв з Лівобережної України на початку XVIII ст.; «смуга осілости» у першій половині XIX ст. [14] і «процентна норма» – у другій; дискримінаційна політика Російської імперії щодо євреїв та громадянська війна; Жовтнева революція, після якої, незважаючи на те, що національним меншинам гарантувалися широкі права [73, с. 598], євреям довелося зазнати жаклих потрясінь і втрат [84; 19, с. 11; 85, с. 85; 70]; сталінський терор 1930-х рр.; Друга світова війна, що стала для євреїв справжньою національною катастрофою та трагедія Бабиного Яру [3]; боротьба з космополітизмом і «справа лікарів» [40, с. 745–747]; державний антисемітизм під час хрущовського та брежнєвського періодів [88] тощо.

Історичні долі українців та євреїв склалися так, що ці два народи жили впродовж щонайменше тисячі років поряд на одній землі. Внаслідок цього історія та культура українського єврейства стала інтегральною частиною історії й культури України. Саме звідси виходили істотні імпульси для розвитку всієї єврейської релігії та культури. Так, історія хасидизму немислима без внеску українських євреїв. Інтелектуальна скарбниця кожного державного народу є справді повною, коли до неї входять пам'ятки не лише домінуючого етнічного елементу, а й народів, котрі споконвіку проживали на цій території [37].

На фоні цих історичних подій українсько-єврейські стосунки мали різні відтінки: від відвертої ворожості до щирого співчуття, доброзичливості та взаємодопомоги. Незважаючи на всі ці потрясіння багато євреїв не лише продовжували залишатися інтегральною частиною українського суспільства, а й подекуди досягали фінансового успіху та слави.

Сучасний вимір ставлення до євреїв у незалежній Україні. Види та вияви антисемітизму.

Насамперед зазначимо: антисемітизм у його загальноприйнятому значенні має індивідуальну, суспільну та державну форми [18]. Г. Аронов виділяє два види антисемітизму. Перший – ідеологічний, що дотримується тези «антисемітизм заради антисемітизму». До нього належать вульгарні, радикальні й тоталітарні антисеміти. Вульгарні антисеміти відчують ненависть до євреїв, хоча вона не трансформується у певні екстремістські діяння. Радикальних і тоталітарних антисемітів одна лише

ненависть не влаштовує: вони пишуть і публікують антисемітські статті та книги, виступають з відповідними лекціями й доповідями, розгортають антиєврейські компанії, можуть вдаватися до насилля і навіть здатні на вбивства. Другий – «антисемітизм не мета, а засіб», тобто антисемітські дії здійснюються заради реалізації конкретних цілей [22, с. 164–169].

Стосовно суспільного антисемітизму, то з цього приводу в Україні відбуваються постійні дискусії між відомими представниками єврейської нації та українськими націоналістами. Ця боротьба здійснюється насамперед через засоби масової інформації та суспільно-громадські організації. Редакційну політику ЗМІ зазвичай формують не самі журналісти, а власники «четвертої гілки влади», між якими з приводу окремих питань, зокрема антисемітизму, ведеться справжня інформаційна війна.

Фактично до недавнього часу (до 2002 р.) експерти зазначали, що в Україні існує лише одне радикально-антисемітське видання – львівська газета «Ідеаліст» [47]. У 2004 р. увагу громадськості привернув скандал із «Сільськими вістями» – найбагатотиражнішим у країні суспільно-політичним виданням, яке закрили 28 січня 2004 р. через позов Міжнародного антифашистського комітету проти редакції газети у зв'язку з публікацією двох статей В. Яременка: «Міф про український антисемітизм», опублікованої 15 листопада 2002 р.; друга вийшла як реферат його книги «Євреї в Україні сьогодні: реальність без міфів» 30 вересня 2003 р. Невдовзі, під натиском читачів, діяльність газети відновили.

Своєрідним центром публікацій, які можна тлумачити як такі, що мають антисемітське забарвлення, у 2004–2007 рр. була Міжрегіональна академія управління персоналом на чолі з Г. Щокіним. На базі МАУП друкувалися часописи «Персонал», «Персонал-Плюс», «Інформаційний бюлетень», «За вільну Україну» та «Українська газета», що дозволяли собі, м'яко кажучи, вільні висловлювання стосовно євреїв, але, незважаючи на це, стверджували, що антисемітизму в країні не існує, принаймні їхня редакція до його розповсюдження жодного відношення «не має». Крім того, вони наголошували, що категорично виступають проти сіонізму й ведуть політику «антисіонізму», а не «антисемітизму» [62], а також проти бізнес-інтересів високопосадовців, які мають або ізраїльські паспорти, або бізнес-інтереси, пов'язані з різними країнами, зокрема й Ізраїлем [56]. Причому забувають: у цій країні живе близько 0,5 млн. українських емігрантів, інтереси яких також потрібно враховувати. Крім того, зі сторінок «Персоналу-Плюс» неодноразово лунали й інші доволі сумнівні твердження [28], іноді навіть абсурдні [21].

Натомість проєврейські ЗМІ звертають увагу на сумісність термінів появи «антисемітської» агітації на сторінках «Персоналу» й започаткування тісних контактів між керівництвом МАУП й окремими арабськими організаціями та державами. Зокрема, восени 2001 р. у Києві відкрилося посольство Палестинської автономії. Цій події передувала підготовча робота групи палестинських дипломатів, тривалістю майже у півтора роки. Саме в цей період розпочалися перші активні контакти з ними президента МАУП Г. Щокіна [32, с. 241–242]. Внаслідок цього в Академії був швидко споруджений арабський центр, різко зросла чисельність студентів із близькосхідних мусульманських країн [50].

Керівництво МАУП наголошувало на тому, що «війну» з ними розпочали «міжнародні єврейсько-расистські кола, які міцно окупували сьогодні Україну й протиправно переслідують МАУП за ідеологічними мотивами», до головних «ворогів» і замовників віднесено органи державної влади Ізраїлю та США, а «безпосередніми організаторами цих політичних репресій в Україні» було названо В. Ющенко з дружиною, О. Мороза, Д. Табачника, Ю. Тимошенко, Ю. Луценка, Б. Тарасюка [89]. МАУПівці стверджували, що в своїх публікаціях не допустили жодного випадку вияву агресії проти єврейського народу, а весь гнів спрямований на їхніх керманічів [25]. Під їхні напади потрапляли В. Рабинович, О. Найман,

О. Фельдман та С. Авербух.

Критичні статті у МАУПівських виданнях з'являлися і на адресу періодичних видань, зі сторінок яких лунала критика у бік ВНЗ або власники яких євреї – «Газета по-київськи», що належить І. Коломойському, «Вечірній Київ», цю газету крім всього іншого пов'язували з Л. Черновецьким, який у певний період користувався «особливою популярністю» на сторінках «Персоналу-Плюс» [77]. Проте реакція тогочасного київського міського голови не змусила довго на себе чекати – почали закривати книжкові кіоски мережі «Бібліон», де продавалася література МАУП [57]. З проханням знести МАУПівські кіоски зверталася до МЗС України і Посол Ізраїлю З. Калай-Клайтман [68].

Наскільки радикально МАУПівці налаштовані проти євреїв при владі, настільки ж негативно і євреї ставляться до «українських націоналістів-екстремістів» – так їх назвав С. Авербух. На його думку, вони мають на меті зробити Україну етнічно чистою, яка складатиметься з «генетично чистих» українців, сповідуючи заклик «Україна для українців» [1]. Щоправда в Україні існують нечисленні подібні організації, тим паче активні, котрі мають маргінальне положення. Те, що у різні історичні періоди євреї України інколи відчували до себе неприхильне ставлення з боку окремих осіб або навіть груп людей – факт, але це не означає, що потрібно вішати антисемітський ярлик для всього українського народу на генетичному рівні, як це роблять окремі (на щастя поодинокі) представники єврейської спільноти.

В. Ліхачов, досліджуючи проблеми єврейського народу, у т.ч. й антисемітизму, стверджує: антисемітська пропаганда МАУП, яка залишалася безкарною – серйозний чинник суспільного життя [47]. З цим не можна погодитися, оскільки суб'єктивна думка приватного видання не може впливати на загальний рівень антисемітизму в серйозний спосіб, оскільки пресові органи МАУП ніколи не були державними виданнями і не відображають ставлення до євреїв усього українського народу й офіційної влади.

Приїзд до України колишнього керівника расистської організації «Ку-клукс-клан» Д. Дюка, який в Українсько-арабському інституті при МАУП захистив дисертацію на історичну тему і представив свою книгу [87], став останньою краплею, яка переповнила чашу терпіння українських інтелігентів, – улітку 2005 р. була оприлюднена заява: «Проти ксенофобії, за європейську Україну», де українські інтелектуали звинувачували керівництво МАУП у поширенні ксенофобії [89]. Під заявою підписалися знані в Україні люди – М. Попович, С. Кульчицький, Ю. Шаповал, О. Майборода, Н. Яковенко та ін. У 2002 р. жодна з київських газет, за винятком «Столичних новин», жодна політична партія, суспільна організація, крім декількох єврейських, навіть не спробували дати відсіч журналу «Персонал» [32]. Незважаючи на це, українська інтелігенція XXI ст. з гідністю продовжила справу боротьби з антисемітизмом інтелігенції XIX ст. – йдеться про відомий колективний лист-протест проти антисемітських виступів журналу «Ілюстрация» та додаток – лист-протест проти антисемітизму, підписаний М. Костомаровим (автор листа), П. Кулішем, М. Номисом, Марком Вовчком, Т. Шевченком [45]. Після цього В. Ющенко, який на той час перебував на посаді Президента України, а також знані політичні діячі почали засуджувати політику МАУП як установи, що систематично дозволяє собі публікації, котрі можна розцінити як матеріали антисемітського змісту [90], також цим питанням почала займатися генеральна прокуратура та СБУ [67].

Хоча ці дії не мали юридичних наслідків [63], діяльність МАУП перемістилася в маргінальну область, з Академії пішли люди, які визнали неможливим для себе працювати там, дипломи цього ВНЗ перестали признаватися у Польщі і Чехії, за порушення умов ліцензування були закриті регіональні філії [30]. Керівництво МАУП почало шукати можливості вийти з соціальної і наукової ізоляції, у якій Академія опинилася внаслідок зайнятої раніше антиєврейської позиції. З кінця 2007 р. у виданнях пов'язаних з Академією практично перестали публікувати матеріали,

що взагалі згадують євреїв (за винятком заміток, присвячених персонально президентові Всеукраїнського єврейського конгресу В. Рабиновичу). Тенденція до згортання Академією «антисемітської» кампанії продовжилася і 2008 р. Одночасно скорочувалися накладі і періодичність видань МАУП, деякі перестали виходити зовсім [5].

Загалом нині ситуація докорінно змінилася. Міжрегіональна академія управління персоналом на чолі з новим ректором А. М. Подоляком, обраним у липні 2011 р. [78], не має жодного відношення до антисемітських висловлювань. Вона відновила нормальну освітню та наукову діяльність.

Електронний інформаційний бюлетень «Антисемітизм, ксенофобия и права национальных меньшинств в Украине» (за ред. В. Ліхачова) фіксує найрізноманітніші прояви антисемітизму (в класичному розумінні цього слова) й ксенофобії в Україні, де всі події відображаються у хронологічній послідовності. У цьому виданні відзначають, що останнім часом спостерігається значна тенденція до зниження антиєврейських публікацій, а найбільш часто нетерпимість до євреїв виявляється в актах вандалізму, чим, на жаль, громадяни України час від часу грішать й у відношенні до своїх співвітчизників.

Отже, згідно зі статистичними даними, останніми роками в Україні зменшилася кількість публікацій, котрі можна було б так чи інакше зарахувати до антисемітських. Якщо з 1996 р. до 2001 р. спостерігався їх спад – з 262 до 161 відповідно, то з 2002 р., у якому кількість публікацій становила 179, почалося зростання [29], 2003 р. зафіксовано 258 публікацій, 2004 р. – 379, 2005 р. – 661, 2006 р. – 676. Натомість з 2007 р., у якому нараховувалося 542 публікації, кількість подібних матеріалів значно зменшилася: у 2008 р. зафіксовано 54 публікації, у 2009 р. – 46, у 2010 р. – 25, а за 2011 р. – 13. Серед основних пресових видань, що друкують подібні матеріали можна назвати наступні: «За вільну Україну плюс» (Львів), «Сота свободи» (Львів), «Інформаційний бюлетень» (Кременчук). В. Ліхачов наголошує, що моніторинг охоплює далеко не всі видання, проте, ці дані дозволяють прослідкувати динаміку, опираючись на аналогічні показники минулих років [49]. Крім того, не враховані публікації у мережі Інтернет, де їх неможливо повноцінно порахувати. Проте кількість «антисемітських» публікацій у друкованих ЗМІ продовжує зменшуватися [53]. У звіті В. Ліхачова про прояви антисемітизму в Україні за 2012 р. взагалі немає згадок про антисемітські публікації.

В. Ліхачов зазначає, що різке зменшення загальної кількості антисемітських публікацій пояснюється насамперед поступовим «згортанням антисемітської кампанії» МАУП, що почалося у середині 2007 р., у виданнях якої раніше виходило до 90% всіх «антисемітських» матеріалів в українських друкарських ЗМІ [6]. Періодично подібні публікації з'являлися в комуністичній газеті «Київський вісник», націоналістичних виданнях «Нація і держава» (видається Конгресом українських націоналістів) і «Стільник свободи» [3]. Одним з проявів пропаганди антисемітизму є поширення агітаційних плакатів та карикатур. Наприклад, подібні агітаційні матеріали, що спонукають до расової нетерпимості, розміщувалися на інформаційному сервері УНТП [81].

На загальносуспільному рівні антисемітизм в Україні відсутній, з цього приводу раніше могли виникати певні дискусії, але після того, як МАУП змінила свою політику щодо висвітлення інформації про євреїв, цю тему можна вважати закритою, а проблему подоланою.

Офіційна позиція державної влади й антисемітизм.

Можна цілком впевнено стверджувати: ***антисемітизм в Україні на державному рівні повністю відсутній***. Підтвердженням цьому є відношення влади до цього питання, зокрема перших осіб. Так, перебуваючи на посаді Президента України, у січні 1993 р. Ізраїль відвідав Л. Кравчук. Саме під час цього візиту було закладено договірно-правову базу двосторонніх відносин і започатковано регулярні українсько-

ізраїльські політичні консультації на найвищому рівні. Це був лише початок, пізніше політичні відносини між Україною та Ізраїлем помітно активізувалися. Регулярно відбувалися двосторонні зустрічі між представниками України та Держави Ізраїль на найвищому рівні, велися переговори, досягалися домовленості, підписувалися угоди тощо. Крім загальнодержавного рівня, регулярно проводяться зустрічі між представниками України та Держави Ізраїль на муніципальному [17; 34; 80, с. 675].

Щодо заходів спрямованих на боротьбу з антисемітизмом та попередження проявів антисемітизму та ксенофобії, то їх періодично здійснювали українські високопосадовці, часто на чолі з першими особами держави: проводилися Круглі столи [41; 42], конференції [38; 43], Форуми [5], лунали відповідні заклики, заяви, виступи [76], відбувалися зустрічі з представниками єврейської общини на яких обговорювалися різноманітні проблеми, у т.ч. антисемітизму [6; 8; 91]. Україна постійний учасник щорічних заходів, присвячених Міжнародному дню пам'яті жертв Голокосту, які проводяться відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН [92].

Хоча як не намагається українська влада вищих інстанцій довести всьому світові, що антисемітизм на державному рівні відсутній повністю, проте, інколи, через необдумані висловлювання окремих політиків або їхні особисті недружні стосунки, у міжнародній спільноті може скластися хибне враження щодо української внутрішньої політики у сфері міжетнічних відносин [5]. Негативні наслідки для іміджу як української держави загалом, так і її політичної верхівки зокрема, в очах міжнародної спільноти можуть мати місце й через бажання деяких українських політиків звинуватити одне одного в усіх «смертних гріхах» [15; 60; 71].

Під час виборчих кампаній в Україні фактично завжди інтенсифікується антисемітська агітація, що, однак, не має масового характеру. Зокрема, застосовуються різноманітні технології з метою дискредитації політичних опонентів за допомогою акцентування на їхньому реальному чи позірному єврействі. Проте подібні технології є пустопорожніми, а тому на електоральні вподобання виборців і на рівень антисемітизму в країні не впливають [13; 44; 46; 51]. Крім того, у багатьох містах, де українські євреї боролися за посаду мера, вони отримали переконливу перемогу.

Що ж до політичного впливу на суспільство з боку трьох-чотирьох праворадикальних партій, то вони не отримують достатньо голосів на виборах різних рівнів, і, як наслідок, не мають реального впливу [9]. Хоча, як зазначив в інтерв'ю голова Вааду – Й. Зісельс – фактично в кожному політичному спектрі будь-якої демократичної європейської країни, крім США, є декілька партій, одна з яких займає праворадикальну нішу, (напр. Марін Ле Пен у Франції та «Йоббік» в Угорщині). Значну підтримку виборців отримали право-радикальні партії в Греції, Польщі, Румунії, які мають не антисемітські, а ксенофобські погляди [83].

Щодо електоральних вподобань українських громадян єврейського походження, то вони, як правило, розділяють систему цінностей оточуючого соціуму та належать до тієї ж політичної культури [55].

Стосовно законодавчої бази, то в Конституції та законах України зафіксовано, що Україна є поліетнічною країною. Зокрема, відповідно до Конституції України, всі громадяни України, незалежно від їх національної належності, віросповідання, походження, місця проживання політичних переконань, культурної і мовної самоідентифікації, складають український народ. Права, свободи та діяльність єврейського народу регулюються Основним законом України та Законом України «Про національні меншини в Україні» (1992 р.). Так, у статті 11 Конституції України вказується, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України [36]. Стаття 3 Закону України «Про національні меншини в Україні» (1992

р.) до числа національних меншин відносить «групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою». У статті 11 того ж закону зафіксовано, що громадяни України мають право вільно обирати і відновлювати свою національність і що примушення до відмови від своєї національності не допускається [27]. Однак з огляду на те, що Україна обрала курс інтеграції до європейського співтовариства, ми маємо зважати на традицію західноєвропейських країн, за якою в ідентифікаційних документах не вказується етнічне походження громадян. Демократичні організації вважають, що зазначення етнічної належності в ідентифікаційних документах інколи може бути підставою для певної дискримінації за національною ознакою. Крім того, представники національних меншин в Україні наполягали на вилученні у паспорті граfi «національність». Тому відповідно до Положення про паспорт громадянина України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 2 вересня 1993 р. «Про внесення змін і доповнень до Положення про паспорт громадянина України», затвердженого Постановою Верховної Ради України «Про затвердження положень про паспорт громадянина України та свідоцтво про народження» [66], графу у паспорті «національність» вилучено. Національна належність вказується лише в окремих ідентифікаційних документах, зокрема у свідоцтві про народження.

Отже, на сучасному етапі в Україні ніхто не підраховує євреїв при прийомі на роботу чи навчання й навіть при наявності бажання не може цього зробити на законних підставах. Разом з тим, упродовж десяти років розбудови єдиної Європи, законодавство європейських країн у галузі забезпечення прав національних меншин, дієві гарантії задоволення їх культурних, мовних потреб у ряді питань суттєво прогресувало порівняно з українським, яке залишається переважно декларативним. В Україні до цього часу не існує Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України». Спроби створити відповідний документ здійснюються упродовж 10 років, але безрезультатно.

Тривалий час у Радянському Союзі замовчували історію знищення євреїв, починаючи з державного рівня й продовжуючи науковим, організаційним й навіть побутовим, що було зумовлено різними факторами, насамперед страхом. Лише з появою суверенної Української держави з'явилася можливість відверто говорити, згадувати, оприлюднювати архівні документи. Нині в Україні сформувалося декілька наукових центрів юдаїки. Найзначнішим серед них можна вважати відділ єврейської історії та культури Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Значний внесок у розвиток єврейських студій в Україні робить Інститут юдаїки. Особливо гостро розглядаються трагічні сюжети взаємовпливу між різними етнічними групами, що живуть в Україні [82]. Успішно діють єврейські дитсадки, школи, коледжі, Міжнародний Соломонів університет, у якому навчається багато неєвреїв, видаються прес-релізи та книжки, працюють видавництва, які випускають літературу на єврейську тематику [86]. Українсько-єврейським відносинам присвячені популярні телевізійні ток-шоу, у яких конструктивний та доброзичливий підходи домінують [47]. Представники християнських конфесій та юдаїзму співпрацюють у Всеукраїнській раді церков. Періодично відбуваються діалоги представників двох релігій, які упродовж майже 2000 років вважали себе непримиренними ворогами, організовані Всеукраїнським єврейським конгресом, Єврейським фондом України й Міжнародним Соломоновим університетом. Міжнародні єврейські організації визнають лише 6 структур такими, що представляють інтереси певної частини українських євреїв. Хоча насправді в Україні зареєстровано близько тисячі аналогічних організацій на 100 тисяч етнічних євреїв [20].

Отже, українська влада при будь-якій можливості наголошує на тому, що антисемітизм нашій країні не притаманний, а якщо інколи й трапляються окремі випадки національної нетерпимості, то офіційна влада їх засуджує й карає винуватців. Крім того, і Президент України, і прем'єр-міністр й інші високопосадові особи

оперативно реагують на будь-які звинувачення чи занепокоєння, які періодично лунають як з боку єврейської общини в Україні, так і з боку офіційної ізраїльської влади та міжнародних спільнот.

Проблема побутового та індивідуального антисемітизму.

Й. Зісельс зазначає, що Східна Європа, на відміну від Західної, показує доволі низький рівень антисемітських інцидентів. Проте у Західній Європі переважає т.зв. неоантисемітизм, пов'язаний насамперед з Ізраїлем, наявністю значної ісламської діаспори на її території тощо. До України це нове відношення ще не дійшло і в ній домінують пережитки минувшини та стереотипи. Наприклад, у Франції в 2013 р. зафіксовано 612 інцидентів (напади, акти вандалізму, публікації у періодичних виданнях), в Англії – близько 800, у Німеччині – понад 1300, у Росії – близько 50, в Україні – 27, при цьому в Угорщині, Польщі, Румунії – близько 10 випадків [31].

Індивідуальний антисемітизм частіше виявляється на побутовому й ідеологічному рівнях. В Україні поодинокі прояви випадків, які можуть мати антисемітський відтінок, проявляються найчастіше саме на побутовому (особистісному) рівні. Побутовий антисемітизм – спонтанний і неорганізований. Однак ці заботони суттєво впливають на поведінку, симпатії й антипатії людини, яка може навіть не усвідомлювати своїх упереджень. У цьому контексті важливими є дві сторони цієї проблеми, з одного боку – це можливі певні сімейні традиції або перекази, які пов'язані з випадками особистої упередженості на міжнаціональному ґрунті і які, якщо були в минулому, передаються у сім'ї, а також можуть бути, з іншого боку, такі ж самі випадки, які для тієї чи іншої людини мають особистий відтінок через можливі негаразди, яких ця людина зазнавала у особистих контактах з представниками єврейської національності.

Ідеологічний антисемітизм, на відміну від побутового, ґрунтується на переконаннях, притаманних тому чи іншому світобаченню, він неначе впливає з ідеологічної позиції людини. Побутовий антисемітизм, як і скрізь на пострадянському просторі, виявляється в руйнуванні єврейських кладовищ, нападах на синагоги, вживанні образливого для євреїв слова «жид», антисемітських надписах на будинках, зневажливих графіті на фасадах синагог й інших єврейських споруд, знуцанні над пам'ятником жертвам Бабиного Яру «Мінора». Раніше були випадки адресних дій – наприклад, персональні погрози. Правоохоронні органи, як правило, відносять це не до виявів антисемітизму, а до побутового хуліганства [47]. Подекуди так воно і є, як не прикро визнавати, в Україні існує чимало несвідомих громадян, тому хуліганство, розбій, акти вандалізму здійснюють також і відносно до українців [33]. Отже, стверджувати, що це виключно прояви антисемітизму – не можна.

У сфері антисемітського насильства, відповідно до моніторингу В. Ліхачова, спостерігається помітний спад. Автор стверджує, що це «не випадковість, а системна тенденція, оскільки вона фіксується упродовж останніх декількох років» [53]. У 2010 р. в Україні не було зафіксовано жодного безсумнівного факту насильства на ґрунті антисемітизму, тоді як у 2009 р. був зареєстрований 1 випадок, у 2008 р. – 5, у 2007 р. – 8, у 2006 р. – 9 [48]. 2011 р., за виключенням фактів зіткнень паломників-хасидів з місцевим населенням Умані, в Україні також не було зафіксовано жодного факту антисемітського насильства [49]. 2012 р. відбулося певне погіршення ситуації – зафіксовано 3 факти антисемітського насильства, внаслідок чого постраждало 4 особи. Проте це ще не означає, що в Україні спостерігається тенденція значного погіршення ситуації з проявами антисемітського насильства, оскільки кількість випадків, на щастя, не значна.

Щодо вандалізму, то В. Ліхачов наводить наступні дані: у 2006 р. було зафіксовано 21 випадок, у 2007 р. – 20, у 2008 р. – 13, у 2009 р. – 19, у 2010 р. – 16, у 2011 р. – 9, у 2012 р. – також 9 випадків антисемітського вандалізму, що загалом засвідчує поступове зменшення кількості подібних інцидентів, не зважаючи на те, що впродовж двох років ситуація залишалася стабільною. Дослідник даної проблематики акцентує

увагу на тому, що правоохоронні органи не бачать ідеологічної мотивації та кваліфікують злочини неадекватно або взагалі не відкривають кримінальну справу [54].

Отже, вияви антисемітизму в нас трапляються переважно на побутовому рівні, як залишок від багаторічного російського виховання й навіть через літературу та театр, що сформували у народному уявленні образ євреїв, які уособлюють різні вади, пов'язані з грошима: скупість, підлість тощо [74]. Причому – і в історичних [40], і в художніх джерелах. Відокремленість євреїв від устрою життя слов'янського населення обумовила в народному уявленні зв'язок іновірців з чародійством та чорною магією. Їм часто приписували незвичайні риси зовнішності або приховані дефекти, які підкреслювали їхню чужорідність [11]. Образ єврея неоднозначно змальовували Т. Шевченко, П. Куліш, І. Франко та багато інших видатних українських діячів.

В Україні вживають і слово «єврей», і слово «жид», що є історико-світоглядною проблемою. Саме етнізм «жид» – найпоширеніший вияв індивідуально-побутового антисемітизму, його використовують свідомо, знаючи, що це ображає євреїв. Тим часом у багатьох європейських народів використання даного етнізму до сих пір залишається загальноживаним і нормативним (Польща, Литва та ін.).

В. Ліхачов зазначає, що в текстах сторічної давнини це міг бути цілком нейтральний термін, але не зараз [52]. Варто нагадати: давній єврейський народ створив власне письмо вже 5 тис. років тому і має найповнішу з усіх народів задокументовану історію. Це з його середовища вийшли Мойсей, Соломон, Давид, Апостоли, Спіноза, Гайне, Маркс, Фрейд, Ейнштейн і багато інших всесвітньовідомих діячів науки, культури і мистецтва. Найбільше лауреатів Нобелівської премії дав саме єврейський народ. Євреї займають вагомі позиції у світовій політиці, економіці, фінансах, культурі, керівництві багатьох країн. Усе це – результат фанатичного пошанування інтелекту і майже спадкової риси: у якій би нужді батьки не опинилися, а дітей треба обов'язково вивчити. Євреї – єдиний народ у світі, серед представників якого віками немає жодного неписьменного [61].

Так, «Ваад» України зазначає, що в західних регіонах країни, частково під впливом польської мови, частково через архаїчні розмовні діалекти, що збереглися у сільській місцевості, у побутовій мові в слово «жид» зазвичай не вкладають образливого змісту. Однак у цілому це слово в сучасних словниках трактується як грубе та образливе, або застаріле.

Не так давно у науковий обіг нарешті введено поняття «українські євреї», що має далекосяжне значення для міжнаціональної злагоди [64]. Українські євреї зазначають, що: «Доля України – це і наша доля, доля українців єврейського походження, і ми вимагаємо до себе поваги. Ми не жиди, ми – євреї» [59].

Отже, не зважаючи на різноманітність форм прояву антисемітизму та ксенофобії, зазначене не має масового характеру та не має підтримки у населенні України. Однією з основних проблем протидії наявних проявів ксенофобії та антисемітизму в Україні з боку органів державної влади є недосконалість нормативно-правової бази та відсутність чітких адміністративних механізмів дієвості.

Антисемітизм в Україні: бачення українських євреїв.

Оцінки стану антисемітизму в Україні євреями, які проживають на її території, суперечливі. Так, М. Кантор – президент Російського єврейського конгресу, президент фонду «Всесвітній форум пам'яті Голокосту», заявляв, що рівень антисемітизму в Україні – найвищий у Європі. Натомість відомі представники єврейського народу, які живуть у Києві, категорично з цим не погоджувалися [72]. Такої ж думки дотримувалася посол Ізраїлю Н. Бен-Амі [65]. Протиріччя у середині єврейської общини з приводу антисемітизму в Україні досить суттєві [3].

Окремі єврейські організації, заперечуючи факти, продовжували говорити про зростання антисемітизму в Україні [4]. В жовтні 2007 р. ряд лідерів єврейської общини

Україні звернулися з листом до Президента України В. Ющенка. У своєму зверненні вони акцентували його увагу на тривожну ситуацію в системі міжнародних і міжрелігійних відносин. Єврейські лідери виразили стурбованість «зростанням проявів антисемітизму, вандалізму і кримінальних злочинів на ґрунті національної і релігійної ненависті» [79]. Фактично відразу відреагувавши на лист, 22 жовтня 2007 р. Президент України зустрівся з лідерами єврейської общини країни – Й. Зісельсом, І. Левітасом, В. Нахмановичем, В. Рабіновичем, О. Пасхавером, О. Фельдманом, Л. Фінбергом, М. Фішбейном та ін. У своєму виступі В. Ющенко вкотре підкреслив, що жорстко засуджує будь-які прояви міжнародної неповаги і ворожнечі. Глава держави відзначив, що високо цінує тісний і конструктивний діалог з єврейською общиною і бачить в ньому важливий вклад у підтримку спокою і згоди в міжнародних стосунках в країні [3]. І Президент, і керівник СБУ підкреслили дуже тісну співпрацю з ізраїльськими спецслужбами по протидії тероризму, блокуванню в'їзду до України відомих діячів екстремістського спрямування, по обміну відповідною інформацією.

12 травня 2008 р. у Верховному рабинаті України відбулася зустріч Головного рабина України А. Хайкіна і посла США У. Тейлора. У ході зустрічі, зокрема, обговорювалася ситуація з антисемітизмом в Україні. Головний рабин України заявив: «Я не вважаю рівень антисемітизму в Україні високим. Навпаки, я вважаю його вельми низьким, особливо в порівнянні з іншими країнами» [7].

За даними Всесвітнього єврейського конгресу, за останні роки кількість проявів антисемітизму у світі зростає майже на третину, натомість в Україні кількість таких проявів знижується. Спеціальний посланець США з моніторингу і боротьби з антисемітизмом А. Форман, який упродовж 12–15 листопада 2013 р. відвідав Україну, зазначає, що одні представники єврейських громад переконували його, що рівень антисемітизму в Україні зростає, інші ж, у той самий час, що не відчують антисемітизму і в Україні існує міжетнічна злагода, а євреї не мають проблем з українцями і росіянами.

З усього побаченого А. Форман зробив наступний висновок: «не можна сказати, що в Україні відсутній антисемітизм, як не можна казати, що він має загрозливий характер». Крім того, зауважив, що міжнародним організаціям не варто звинувачувати Україну в антисемітизмі та ксенофобії, не підтверджуючи це відповідними даними. А українському суспільству поради не роздмухувати «мову ненависті» [39].

Голова Асоціації єврейських організацій та общин України (Ваад), член наглядової ради Українського Гельсінського союзу з прав людини Й. Зісельс у 2008 р. стверджував, що «рівень антисемітизму сьогодні в Україні – ... не такий, як малоється багатьма... він набагато нижчий» [23]. Він зазначав, що антиєврейські настрої в Україні набагато слабкіші, ніж в Росії або Західній Європі, зауважуючи, що проблема проявів ксенофобії у нашій країні значно гостріша, ніж проблема антисемітизму [16]. Голова Конгресу національних громад України не змінив свою думку і наприкінці 2013 р., посиляючись на результати міжнародних моніторингів [38], відповідно до даних яких у незалежній Україні спостерігається невинне зниження проявів антисемітизму починаючи з 2007 р. Сьогодні їх значно менше, ніж в Англії та Франції. Він стверджує, що антисемітизм в Україні є, але цілком помірний, зауважуючи, що це не його особиста думка, а експертів. З 300 тис. євреїв України, які мають право на повернення в Ізраїль, багатьох взагалі не турбує тема антисемітизму [83].

Навіть не зважаючи на Майдан наприкінці 2013 р. – початку 2014 р. у якому, як стверджують, приймало участь багато націоналістів, кількість виявів антисемітизму не збільшилася. Навпаки, там приймали участь багато євреїв. Крім того, Й. Зісельс зазначив, що крім євреїв, які не афішують свою національність, на Майдані виступало багато відомих представників єврейської громади, у т.ч. він сам, рабин Г. Коен, клезмерський ансамбль і жодної негативної реакції він не помітив [31].

Таким чином, не зважаючи на певну відмінність оцінок стану антисемітизму на території незалежної України самими представниками єврейської громади, можна стверджувати, опираючись на дані моніторингів, що рівень проявів антисемітизму в нашій країні незначний.

Підсумовуючи, зауважимо: антисемітизм в Україні може зустрічатися переважно на індивідуально-побутовому рівні. Це пов'язано з традиційними антиєврейськими забобонами, що панують в Україні, Європі та інших християнських країнах світу. Такими забобонами користуються ультранационалісти та інші сили. Закони про заборону розпалювання ненависті забезпечують певний захист у цьому сенсі, але свобода виявлення поглядів, гарантована в Україні, обмежує уряду можливість вжиття запобіжних заходів. Реакція міліції на акти антисемітизму переважно неоднозначна. Більшість правоохоронців спеціально не підготовлені для розкриття злочинів, в основу котрих покладено національну неприязнь та ненависть, зокрема антисемітизм. Нерідко такі злочини класифікуються як хуліганство чи незначні правопорушення, а не як напади, скоєні на євреїв через їхнє етнічне походження чи релігійні уподобання або тому, що нападники ототожнювали своїх жертв із діями Держави Ізраїль. Проте, як засвідчують дані наведених моніторингів, в останні роки простежується чітка тенденція до зниження рівня індивідуально-побутового антисемітизму. Такими темпами через декілька років він має зникнути повністю. Стосовно державного рівня, то тут антисемітизм повністю відсутній, що засвідчує і законодавча база, хоч і недосконала, і внутрішня та зовнішня політика уряду.

Висновки та рекомендації.

Запобігання достатньо ймовірної загрози поширення антисемітських настроїв в Україні потребує планомірного здійснення широкого комплексу заходів, зокрема: прийняття та реалізація на національному й регіональному рівнях законодавчих актів для протидії антисемітизму й ксенофобії; удосконалення нормативно-правової бази у цій сфері, зокрема внесення змін до Кримінального кодексу; прийняття Верховною Радою України Закону «Про основи етнонаціональної політики» та реформування згідно сучасних реалій Закону України «Про національні меншини в Україні» та інші законодавчі акти, які регулюють міжнаціональні відносини, з метою забезпечення системного розвитку законодавства у цій сфері; запровадження адміністративної відповідальності за приниження національної гідності; розв'язання проблеми розповсюдження антисемітських настроїв ЗМІ шляхом притягнення до кримінальної відповідальності за розпалювання міжнаціональної ворожнечі; вироблення чіткої позиції у правоохоронних органах щодо кваліфікації злочинів за їх змістом: чи як хуліганство (незначні правопорушення), чи як дії, в основі яких лежить ненависть до євреїв; запровадження спеціальної підготовки (перепідготовки) поліції та суддів з питань антисемітизму; постійний моніторинг антисемітських проявів з боку місцевих державних структур та громадських організацій; активізація участі України в міжнародних організаціях з метою скоординованого, збалансованого підходу до проблеми антисемітизму; проводити міжурядові (із залученням представників єврейської національної спільноти України) українсько-ізраїльських зустрічей (конференції, семінари, «круглі столи», форуми тощо), присвячені обговоренню поточних проблем та розробці заходів щодо їх розв'язання; активізація просвітницької ініціативи та її державної підтримки щодо розв'язання небезпеки антисемітизму; розробка й впровадження науково обґрунтованої довгострокової програми виховання культури міжнаціонального спілкування, спрямованої на запобігання розпалювання в Україні міжнаціональної ворожнечі; апеляція до норм моралі та етики.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Авербух С. Насытились мы презрением. – К.: Глав. специализ. ред. лит. на языках нац. меньшинств Украины, 2000. – 445 с.
2. Альтман И. Холокост и еврейское сопротивление на оккупированной территории СССР: учеб. пособ. для студентов высших учеб. заведений; под. ред. проф. А. Г. Асмолова.

– М.: Фонд «Холокост», 2002. – 320 с.

3. Антисемітизм, ксенофобія і права національних меншинств в Україні: хроніка // Електронний інформаційний бюлетень, 2007, № 1, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/12-07/likh-10-07.html> (Дата звернення 20.09.2016).

4. Антисемітизм, ксенофобія і права національних меншинств в Україні: хроніка // Електронний інформаційний бюлетень, 2007, № 2, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/12-07/likh-11-07.html> (Дата звернення 17. 09.2016).

5. Антисемітизм, ксенофобія і права національних меншинств в Україні: хроніка // Електронний інформаційний бюлетень, 2008, I квартал (январь–март), URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/2008-03/likh-01-03-2008.html> (Дата звернення 21. 09.2016).

6. Антисемітизм, ксенофобія і права національних меншинств в Україні: хроніка // Електронний інформаційний бюлетень, 2008, № 4, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/news%2005-2008/khronika%20antisem.html> (Дата звернення 21. 09.2016).

7. Антисемітизм, ксенофобія і права національних меншинств в Україні: хроніка // Електронний інформаційний бюлетень, 2008, № 5, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/08-2008/monit-05-2008.html> (Дата звернення 3.09.2016).

8. Антисемітизм, ксенофобія і права національних меншинств в Україні: хроніка // Електронний інформаційний бюлетень, 2008, № 7, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/08-2008/monit-07-2008.html> (Дата звернення 20. 09.2016).

9. Антисемітизм, ксенофобія і права національних меншинств в Україні: хроніка // Електронний інформаційний бюлетень, 2007, Август, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/news%20%2008-09-2007/antisem%20aug%20-2007.htm> (Дата звернення 3. 09.2016).

10. Антисемітизм: визначення, URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/антисемітизм> (Дата звернення: 22. 09.2016).

11. Белова О. Евреи глазами славян (По материалам традиционной народной культуры) // Вестн. ЕУМ, 1996, № 3, Бібліогр.: 10 назв., URL: http://jhist.org/lessons_09/folklor.htm (Дата звернення 5.09.2016).

12. Большая советская энциклопедия. – М.: Сов. энциклопедия, 1974. – 757 с.

13. В Израиле Яценюка назвали первой жертвой антисемитизма, 2009, 13 октября, URL: <http://newsukraine.com.ua/news/189308-v-izraile-yacenyuka-nazvali-pervoj-zhertvoj-antisemitizma> (дата звернення 8.09.2016).

14. Галант И. Черта еврейской оседлости (с письмом Л.Н. Толстого) – 2-е изд. – М.: [б.и.], 1915. – 28 с.

15. Геннадий Кернес «разбудил» антисемитизм? Открытое письмо Виктору Януковичу из Харькова [Электронный ресурс] // Украина криминальная, 2009, 1 июля, URL: http://cipro.com.ua/?sect_id=5&aid=74955 (Дата звернення 6.09.2016).

16. Глава Ассоциации еврейских общин: в Украине антисемитизм ниже, чем в России и Европе, 2010, 16 января, URL: <http://newsukraine.com.ua/news/206642-glava-associacii-evrejskih-obschin-v-ukraine-antisemitizm-nizhe-chem-v-rossii-i-evrope> (Дата звернення 2.09.2016).

17. Голова Чернівецької обласної державної адміністрації Михайло Папіїв зустрівся з делегацією посольства Держави Ізраїль в Україні, URL: <http://www.vaadua.org/news/golova-chernovickoyi-oblasnoyi-derzhavnoyi-administraciyi-mihaylo-papiiev-zustrivsyaz> (Дата звернення 2.09.2016).

18. Гроссман В. Жизнь и судьба. – М.: Книжная палата, 1988. – 672 с.

19. Гунчак Т. Петлора та євреї. – К.: Либідь, 1993. – 48 с.

20. Гудзик К. Конференція іудеїв та християн у Києві // День, 1998, № 118.

21. Демочко О. Прихований зміст Талмуду // Персонал-Плюс, 2007, № 8, URL: <http://www.personal-plus.net/211/1830.html> (Дата звернення 15.09.2016)

22. Єврейська історія та культура в Україні: матеріали конференції 8–9 груд. 1994 р., Київ. – К.: Асоціація юдаїки, 1995. – С. 164–169.

23. Єврейська конфедерація відзначає, що рівень антисемітизму в Україні менший, ніж його «малюють», 2008, 1 серпня, URL: <http://ua.podii.com.ua/politics/2008/08/01/130427.html> (Дата звернення 2.09.2016).

24. Єленьський В. Українська іудаїка // Людина і світ, 1991, № 5, С. 53–56.

25. Жига Г. Welcome to вічне життя? // Персонал-Плюс, 2006, № 28, URL: <http://www.personal-plus.net/179/922.html> (Дата звернення 15.09.2016)

26. Жиренко Д. Шкала толерантності // День, 2004, № 38, URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/shkala-tolerantnosti> (Дата обращения 15.09.2016)
27. Закон України «Про національні меншини в Україні» № 2494-ХІІ від 25 червня 1992 р., URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/2494-12> (Дата звернення 5.09.2016).
28. Звернення Української Консервативної партії до Українського народу // Персонал-Плюс, 2007, № 2, URL: www.personal-plus.net/234/2373.html (Дата обращения 15.09.2016)
29. Зисельс И. «Антисемитские» заметки, или Новые песни о старом, URL: <http://www.vaadua.org/Antisemit/AntisJosef.htm> (Дата обращения 15.09.2016).
30. Зисельс И. Встреча Президента Украины Виктора Ющенко с руководителями еврейской общины Украины, Киев, 2007, 23 октября, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/10-11-07/vstrecha.htm> (Дата обращения 15.09.2016).
31. Зисельс Иосиф: Стереотип – это не критерий для восприятия действительности, URL: <http://zissels.org/iosif-zisels-stereotip-eto-ne-kriteriy-dlya-vozpriyatiya-deystvitelnosti> (Дата обращения 15.09.2016).
32. Зисельс Й. Если не сейчас... Статьи, интервью, выступления. 1989–2006 гг. – К.: Дух і Літера, 2006. – 451 с.
33. Ініціатива «Без кордонів». Ксенофобські та расистські прояви в Україні: (неповна) підбірка, URL: <http://gas-ton.livejournal.com/329767.html> (Дата звернення 8.09.2016).
34. Кацав М.: «Мы можем и должны стать стратегическими партнерами» // Столичные новости, 2001, № 1–2.
35. Кониський Г. Исторія Русовъ или Малой Россіи – Москва: Въ Университетской Типографіи, 1846. – Репринтне відтворення: К.: Дзвін, 1991. – 322 с.
36. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV від 8.12.2004 р. : прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р., URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (Дата звернення 8.09.2016).
37. Косаренко-Косаревич В. Українці і жиди (лист до проф. др. Карля Рат'єнса) // Орлик: Місячник культури і суспільного життя. – 1947. – Ч. 2.
38. Костюк Б. Інтерв'ю. Йосиф Зисельс: антисемітизм особливо небезпечний у руках політиків, 2013, 15 жовтня, URL: <http://zissels.org/iosif-zisels-antisemitizm-osobливо-nebezpechniy-u-rukah-politikiv> (дата звернення 18.09.2016).
39. Костюк Б. Україна: антисемітизм є, але не має загрозового характеру – спецпосланець США // Радіо Свобода, 2013, 17–18 листопада, URL: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/54308/ (Дата звернення 18.09.2016)
40. Краткая еврейская энциклопедия / За ред. Чухак Орен (Надель), Михаэль Занд. – Иерусалим: Кетер, 1976. – Т. 1. – 756 с.
41. Ксенофобия в Украине: декабрь 2011. Антисемитизм, ксенофобия и права национальных меньшинств в Украине: хроника // Электронный информационный бюллетень, 2011, Декабрь, № 12 (52), URL: www.eajc.org/page560 (Дата обращения 14.09.2016).
42. Ксенофобия в Украине: ноябрь 2011. Антисемитизм, ксенофобия и права национальных меньшинств в Украине: хроника // Электронный информационный бюллетень, 2011, Ноябрь, № 11 (51), URL: www.eajc.org/page555 (Дата обращения 14.09.2016).
43. Ксенофобия в Украине: октябрь 2011. Антисемитизм, ксенофобия и права национальных меньшинств в Украине: хроника // Электронный информационный бюллетень, 2011, Октябрь, № 10 (50), URL: www.eajc.org/page554 (Дата обращения 14.09.2016)
44. Кузьо Т. Антисемітизм сприяв перемозі Януковича на виборах // Українська правда, 2010, 15 березня, URL: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/kuzyo/4b9ea579c8725/> (Дата звернення: 11.09.2016).
45. Лист-протест проти антисемітизму / М. Костомаров, П. Куліш, М. Номис та ін. // Рус. вестн., 1858, Вып. XI.
46. Лихачев В. Антисемитизм в контексте кампании по выборам президента Украины – 2010 // Ксенофобия и антисемитизм, 2010, 10 февраля, URL: <http://eajc.org/page18/news15802.html> (Дата обращения 21.09.2016).
47. Лихачев В. Антисемитизм в Украине (2002–2004 гг.) // Евреи Израиля, 2004, № 3, URL: <http://library.eajc.org/page66/news13460> (Дата обращения: 21.09.2016).
48. Лихачев В. Антисемитизм в Украине, 2009–2010 гг., URL: <http://www.eajc.org/page488> (Дата обращения: 21.09.2016).
49. Лихачев В. Антисемитизм в Украине: предварительные итоги 2011 года, 2011, 28 ноября, URL: <http://eajc.org/page18/news26817.html> (дата обращения: 21.09.2016).

50. Лихачев В. Антисемитизм как PR-стратегия: еврейская община Украины между двух огней // Конспект, 2004, № 19, URL: <http://www.sova-center.ru/racism-xenophobia/publications/antisemitism/articles-reports/2004/03/d1975/> (дата обращения: 21.09.2016).
51. Лихачев В. Ксенофобия и национал-экстремизм в Украине – 2012: Доклад по результатам мониторинга, URL: <http://eajc.org/page653> (Дата обращения: 21.09.2016).
52. Лихачев В. Логика скандала и Нюрнбергские законы, URL: <http://eajc.org/page18/news35638.html> (Дата обращения: 21.09.2016).
53. Лихачев В. Проявления антисемитизма в Украине в 2010 году (насилие, вандализм, пропаганда в прессе), URL: <http://blogs.eajc.org/page453> (Дата обращения: 21.09.2016).
54. Лихачев В. Проявления антисемитизма в Украине в 2012 г.: предварительные результаты мониторинга // Ксенофобия и антисемитизм, 2012, 24 декабря, URL: <http://eajc.org/page18/news35297.html> (Дата обращения: 21.09.2016).
55. Лихачев В. Украинская еврейская община и выборы, URL: <http://vaadua.org/analitika/ukrainskaaya-evreyskaaya-obshchina-i-vybory> (Дата обращения: 21.09.2016).
56. Марченко А. Ізраїль скомандував – «Фас!» Можновладці завірили – «Буде зроблено» // Персонал-Плюс, 2006, № 13.
57. Мер-єврей підтвердив, що у Києві встановлено єврейсько-бандитський режим // Персонал-Плюс, 2007, № 22, URL: www.personal-plus.net/225/2142.html (Дата обращения: 21.09.2016).
58. Мірчук П. Коліївщина і Гайдамацьке повстання 1768 р. – Нью-Йорк: [б.и.], 1973. – 319 с.
59. «Ми – не жиди, ми – євреї...»: заява Єврейської ради України // Високий замок, 1995, 5 грудня.
60. Мэра Ужгорода обвинили в антисемитизме и нацизме, 2009, 8 августа, URL: <http://newsukraine.com.ua/news/187506-mera-uzhgoroda-obvinili-v-antisemitizme-i-nacizme/> (Дата обращения: 21.09.2016).
61. Наконечний Є.П. Украдене ім'я: Чому русини стали українцями. – 3-тє вид. доп. і випр. – Л.: [б.в.], 2001. – 400 с.
62. Неживий О. Генетика войовничої антидуховності // Персонал-Плюс, 2006, № 28, URL: <http://www.personal-plus.net/179/913.html> (Дата обращения: 21.09.2016).
63. Обережно, бруд! // Персонал-Плюс, 2006, № 44, URL: <http://www.personal-plus.net/195/1388.html> (Дата обращения: 21.09.2016).
64. Подольський А. Єврейські студії в Україні: розвиток, тенденції, перспективи // Український гуманітарний огляд. – К.: Критика, 1999. – 261 с.
65. Посол Ізраїлю Наомі Бен-Амі: Якщо негативний імідж України склався, то, напевно, його створила Україна, а не Ізраїль, URL: http://www.obozrevatel.com/news_print/2005/7/11/25925.htm (Дата звернення: 23.09.2016).
66. Постанова Верховної Ради України «Про внесення змін і доповнень до Положення про паспорт громадянина України та свідоцтва про народження» №3423-ХІІ від 2 вересня 1993 р., URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3423-12> (Дата звернення: 14.09.2016).
67. Президент Ющенко – новий об'єкт сутяжництва МАУП, URL: <http://in-brief.aep.ru/story-id=41426/html> (Дата обращения: 23.09.2016).
68. Припинити єврейські погроми в Києві! // Персонал-Плюс, 2007, № 24, URL: <http://www.personal-plus.net/227/2194.html> (Дата звернення: 25.09.2016).
69. Проти ксенофобії, за європейську Україну: заява, 2005 р., URL: <http://www.silanaroda.com/index.php?Itemid=3989&mode=full> (Дата звернення: 25.09.2016).
70. Сергійчук В. Симон Петлюра. – К.: Україна, 2004. – 448 с.
71. Симоненко критикує Ющенка за антисемітизм і ксенофобію, 2007, 14 листопада, URL: <http://ua.glavred.info/archive/2007/11/14/120010-0.html/> (Дата звернення: 23.09.2016).
72. Сірук М. Вияви антисемітизму є всюди: головне, щоб на них реагували держава й громадськість // День, 2006, № 177, URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/viyavi-antisemitizmu-ie-vsyudi> (Дата звернення: 23.09.2016).
73. Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.
74. Соминский М. Антисемитизм и антисемиты. – Иерусалим: Лексикон, 1991. – 654 с.
75. Султанович З. Живая связь. Еврейская история, традиции и культура. – Тель-Авив: [б.и.], 1997. – 304 с.
76. Тимошенко заявляє, що в Україні немає антисемітизму, 2007, 16 січня, URL: <http://www.tymoshenko.com.ua/ukr/news/first/3845//1509> (Дата звернення: 23.09.2016)

77. У Києві встановлено єврейсько-бандитський режим // Персонал-Плюс, 2007, № 21, URL: <http://www.personal-plus.net/224/2115.html> (Дата обращения: 4.09.2016)
78. У МАУП – новий ректор // Персонал Плюс, 2011, № 27 (432), 13–19 июля, URL: <http://www.personal-plus.net/432/8133.html> (Дата обращения: 4.09.2016)
79. Увага Ющенка звертається на сплеск антисемітизму в Україні, 2007, 19 жовтня, URL: <http://oligarh.net/?/news/27743/?1900print/> (Дата звернення: 23.09.2016).
80. Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001 рр.) / Н. П. Барановська, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін.. – К.: ВД «Альтернатива», 2001. – 704 с.
81. Українська націонал-трудова партія, URL: www.untp.org.ua/page.php?psevdo=prop. (Дата звернення: 3.09.2016)
82. Феллер М. Єврейська історія і культура в Україні // Український історичний журнал, 1998, № 1, с. 138–145
83. Фельдман В. Интервью И. Зисельса: «Сегодня проявлений антисемитизма в Украине значительно меньше, чем в Англии и Франции», 2013, Декабрь, URL: <http://www.krugozormagazine.com/show/Ukraine.2013.html> (Дата звернення: 3.09.2016).
84. Финкельштейн Ю. За дела рук своих. – Нью-Йорк: [б.и.], 1995. – 185 с.
85. Хитерер В. К истории еврейского населения Галиции и Буковины накануне и в годы первой мировой войны // Евреи в Україні: історія, культура, традиції / Зб. наук. публ. ст. – К., 1997.
86. Центр еврейского образования Украины, URL: <http://www.jewukr.org/center/books/books.html> (Дата обращения: 3.09.2016 р.).
87. Что такое антисемитизм и как с ним бороться, URL: <http://www.antisemitismu.net/site/site.aspx?SECTIONID=154543&IID=211459.html> (Дата обращения: 3.09.2016).
88. Шульман Л. Стандартна хиба суспільно-політичної орієнтації єврейства // Сучасність, 2003, № 9, С. 66–93
89. Щокін Г. Плани нищення МАУП в дії // Персонал-Плюс, 2007, № 19, URL: <http://www.personal-plus.net/222/2060.html> (Дата обращения: 3.09.2016).
90. Юлия Тимошенко: «МАУП нужно стереть с лица земли» // Столичные новости, 2007, № 1, URL: <http://president.org.ua/news/news-144824/> (Дата звернення: 21.09.2016)
91. Ющенко в Кнесеті: в Україні немає антисемітизму, 2007, 15 листопад, URL: http://www.newsru.ua/ukraine/14nov2007/israel_ush.html/ (Дата звернення: 3.09.2016).
92. Янукович не допустит антисемитизма в Украине, 2011, 13 декабря, URL: <http://president.com.ua/modules.php?name=News&file=article&sid=42547> (Дата звернення: 21.09.2016).

REFERENCES:

1. Averbukh S. Nasytilis' my prezreniem [We Sated with contempt]. – К.: Glav. spetsializ. red. lit. na yazykakh nats. men'shinstv Ukrainy, 2000. – 445 s.
2. Al'tman I. Kholokost i evreyskoe soprotivlenie na okkupirovannoy territorii SSSR: ucheb. posob. dlya studentov vysshikh ucheb. Zavedeniy [Holocaust and Jewish resistance on the occupied territory of the USSR: proc. manual. for students of higher studies. institutions]; pod. red. prof. A. G. Asmolova. – М.: Fond «Kholokost», 2002. – 320 s.
3. Antisemitizm, ksenofobiya i prava natsional'nykh men'shinstv v Ukraine: khronika [Anti-Semitism, xenophobia and rights of national minorities in Ukraine: chronicle] // Elektronnyy informatsionnyy byulleten', 2007, № 1, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/12-07/likh-10-07.html> (Accessed 20.09.2016).
4. Antisemitizm, ksenofobiya i prava natsional'nykh men'shinstv v Ukraine: khronika [Anti-Semitism, xenophobia and rights of national minorities in Ukraine: chronicle] // Elektronnyy informatsionnyy byulleten', 2007, № 2, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/12-07/likh-11-07.html> (Accessed 17. 09.2016).
5. Antisemitizm, ksenofobiya i prava natsional'nykh men'shinstv v Ukraine: khronika [Anti-Semitism, xenophobia and rights of national minorities in Ukraine: chronicle] // Elektronnyy informatsionnyy byulleten', 2008, I kvartal (yanvar'–mart), URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/2008-03/likh-01-03-2008.html> (Accessed 21. 09.2016).
6. Antisemitizm, ksenofobiya i prava natsional'nykh men'shinstv v Ukraine: khronika [Anti-Semitism, xenophobia and rights of national minorities in Ukraine: chronicle] // Elektronnyy informatsionnyy byulleten', 2008, № 4, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/news%2005-2008/khronika%20antisem.html> (Accessed 21. 09.2016).
7. Antisemitizm, ksenofobiya i prava natsional'nykh men'shinstv v Ukraine: khronika

[Anti-Semitism, xenophobia and rights of national minorities in Ukraine: chronicle] // Elektronnyy informatsionnyy byulleten', 2008, № 5, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/08-2008/monit-05-2008.html> (Accessed 3.09.2016).

8. Antisemitizm, ksenofobiya i prava natsional'nykh men'shinstv v Ukraine: khronika [Anti-Semitism, xenophobia and rights of national minorities in Ukraine: chronicle] // Elektronnyy informatsionnyy byulleten', 2008, № 7, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/08-2008/monit-07-2008.html> (Accessed 20. 09.2016).

9. Antisemitizm, ksenofobiya i prava natsional'nykh men'shinstv v Ukraine: khronika [Anti-Semitism, xenophobia and rights of national minorities in Ukraine: chronicle] // Elektronnyy informatsionnyy byulleten', 2007, Avgust, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/news%20%2008-09-2007/antisem%20aug%20-2007.htm> (Accessed 3. 09.2016).

10. Antysemitizm: vyznachennia [Antisemitizm: proposed] [Electronic resurs]. – URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/antysemitizm> (Accessed 22. 09.2016)

11. Belova O. Evrei glazami slavyan (Po materialam traditsionnoy narodnoy kul'tury) [The Jews through the eyes of the Slavs (According to the materials of traditional folk culture)] // Vestn. EUM, 1996, № 3, Bibliogr.: 10 nazv, URL: http://jhst.org/lessons_09/folklor.htm (Accessed 5.09.2016).

12. Bol'shaya sovetskaya entsiklopediya [The great Soviet encyclopedia]. – M.: Sov. entsiklopediya, 1974. – 757 s.

13. V Izraile Yatsenyuka nazvali pervoy zhertvoy antisemitizma [In Israel Yatsenyuk called the first victim of anti-Semitism], 2009, 13 oktyabrya, URL: <http://newsukraine.com.ua/news/189308-v-izraile-yacenyuka-nazvali-pervoj-zhertvoj-antisemitizma> (Accessed 8.09.2016).

14. Galant I. Cherta evreyskoy osedlosti (s pis'mom L.N. Tolstogo) [The pale of Jewish settlement (letter from L. N. Thick)] – 2-e izd. – M.: [b.i.], 1915. – 28 s.

15. Gennadiy Kernes «razbudil» antisemitizm? Otkrytoe pis'mo Viktoru Yanukovichu iz Khar'kova [Gennady Kernes «awakened» anti-Semitism? An open letter to Viktor Yanukovich from Kharkov] // Ukraina kriminal'naya, 2009, 1 iyulya, URL: http://cripo.com.ua/?sect_id=5&aid=74955 (Accessed 6.09.2016).

16. Glava Assotsiatsii evreyskikh obshchin: v Ukraine antisemitizm nizhe, chem v Rossii i Evrope [The head of the Association of Jewish communities in Ukraine, anti-Semitism is lower than in Russia and Europe], 2010, 16 yanvarya, URL: newsukraine.com.ua/news/206642-glava-associacii-evreyskih-obshchin-v-ukraine-antisemitizm-nizhe-chem-v-rossii-i-evrope (Accessed 2.09.2016).

17. Holova Chernivetskoï oblasnoï derzhavnoï administratsii Mykhailo Papiiev zustrivsia z delehatsiieiu posolstva Derzhavy Izrail v Ukraini [Head Cernozyce oblacno derzhavno Administrat, Michael Papp sustrs s delegate Powers Tral Embassy in Ukraine], URL: www.vaadua.org/news/golova-chernovickoyi-oblasnoyi-derzhavnoyi-administraciyi-mihaylo-papiiev-zustrivsvya-z (Accessed 2.09.2016).

18. Grossman V. Zhizn' i sud'ba [Life and fate]. – M.: Knizhnaya palata, 1988. – 672 s.

19. Hunchak T. Petliura ta yevrei [Petliura and the Jews]. – K.: Lybid, 1993. – 48 s.

20. Gudzyk K. Konferentsiia iudeiv ta khrystyan u Kyievi [Conference of Jews and Christians in Kiev] // Den, 1998, # 118.

21. Demochko O. Prykhovanyi zmist Talmudu [The Hidden meaning of the Talmud] // Personal-Plus, 2007, # 8, URL: www.personal-plus.net/211/1830.html (Accessed 15.09.2016)

22. Yevreiska istoriia ta kultura v Ukraini: materialy konferentsii 8–9 hrud. 1994 r., Kyiv [Jewish history and culture in Ukraine: proceedings of the conference on 8-9 December. 1994, Kiev]. – K.: Asotsiatsiia yudaiky, 1995. – S. 164–169.

23. Yevreiska konfederatsiia vidznachaie, shcho riven antysemitizmu v Ukraini menshyi, nizh yoho «maluiub» [The Jewish Confederation notes that the level of anti-Semitism in Ukraine is less than its «paint»], 2008, 1 serpnia, URL: <http://ua.podii.com.ua/politics/2008/08/01/130427.html> (Accessed 2.09.2016).

24. Yelenskyi V. Ukrainaska iudaika [Ukrainian Judaica] // Liudyna i svit, 1991, # 5, S. 53–56.

25. Zhyha H. Welcome to vichne zhyttia? [Welcome to eternal life?] // Personal-Plus, 2006, # 28, URL: <http://www.personal-plus.net/179/922.html> (Accessed 15.09.2016)

26. Zhyrenko D. Shkala tolerantnosti [Scale of tolerance] // Den, 2004, # 38, URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/shkala-tolerantnosti> (Accessed 15.09.2016)

27. Zakon Ukrainy «Pro natsionalni menshyny v Ukraini» # 2494-XII vid 25 chervnia 1992 r. [The law of Ukraine «On national minorities in Ukraine» No. 2494-XII of 25 June 1992], URL:

<http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/2494-12> (Accessed 5.09.2016).

28. Zvernennia Ukrainskoi Konservativnoi partii do Ukrainskoho narodu [The appeal of the Ukrainian Conservative party to the Ukrainian people] // Personal-Plus, 2007, # 2, URL: <http://www.personal-plus.net/234/2373.html> (Accessed 15.09.2016)

29. Zisel's I. «Antisemitskie» zametki, ili Novye pesni o starom [«Anti-Semitic notes, or New songs about the old», URL: www.vaadua.org/Antisemit/AntisJosef.htm (Accessed 15.09.2016).

30. Zisel's I. Vstrecha Prezidenta Ukrainy Viktora Yushchenko s rukovoditelyami evreyskoy obshchiny Ukrainy [The meeting of the President of Ukraine Victor Yushchenko with the leaders of the Jewish community of Ukraine], Kiev, 2007, 23 oktyabrya, URL: <http://www.kngu.org/KongrUkr/10-11-07/vstrecha.htm> (Accessed 15.09.2016).

31. Zisel's Iosif: Stereotip – eto ne kriteriy dlya vospriyatiya deystvitel'nosti [Stereotype is not a criterion for perception of reality], URL: <http://zissels.org/iosif-zissels-stereotip-eto-ne-kriteriy-dlya-vospriyatiya-deystvitel'nosti> (Accessed 15.09.2016).

32. Zisel's Y. Esli ne seychas... Stat'i, interv'yu, vystupleniya. 1989–2006 gg. [If not now... Articles, interviews, speeches. 1989–2006 gg.]. – K.: Dukh i Litera, 2006. – 451 s.

33. Initsiatyva «Bez kordoniv». Ksenofobski ta rasystski proiavy v Ukraini: (nepovna) pidbirka [The initiative «Without borders». Xenophobic and racist manifestations in Ukraine: (incomplete) collection], URL: <http://gas-ton.livejournal.com/329767.html> (Accessed 8.09.2016).

34. Katsav M.: «My mozhem i dolzhny stat' strategicheskimi partnerami» [«We can and should become strategic partners»] // Stolichnye novosti, 2001, № 1–2.

35. Konis'kiy G. Istoriya Rusov» ili Maloy Rossii [Istoriya Rusov or little Russia] – Moskva: V» Universitetskoy Tipografii, 1846. – Reprintne vidtvorennya: K.: Dzvin, 1991. – 322 s.

36. Konstytutsiia Ukrainy. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy» # 2222-IV vid 8.12.2004 r. : pryiniata na p'yatii sesii Verkhov. Rady Ukrainy 28 cherv. 1996 r. [The Constitution Of Ukraine. The law of Ukraine «On amendments to the Constitution of Ukraine» No. 2222-IV dated 8.12.2004 G. : adopted at the fifth session Leaders. Rada of Ukraine on 28 Jun. 1996], URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (Accessed 8.09.2016).

37. Kosarenko-Kosarevych V. Ukraintsi i zhydy (lyst do prof. dr. Karlia Ratiensa) [Ukrainians and the Jews (letter to Prof. Howitzers «karl» Rat NSE)] // Orlyk: Misiachnyk kultury i suspilnoho zhyttia. – 1947. – Ch. 2.

38. Kostyuk B. Interviu. Yosyf Zisels: antysemitizm osoblyvo nebezpechny u rukakh politykiv [Interview. Joseph Zissels: anti-Semitism is especially dangerous in the hands of politicians], 2013, 15 zhovtnia, URL: <http://zissels.org/iosif-zissels-antisemitizm-osoblivo-nebezpechniy-u-rukah-politikiv> (Accessed 18.09.2016).

39. Kostyuk B. Ukraina: antysemitizm ye, ale ne maie zahrozlyvoho kharakteru – spetsposlanets SSHA [Ukraine: anti-Semitism is there, but is not threatening the U.S. special envoy] // Radio Svoboda, 2013, 17–18 lystopada, URL: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/54308/ (Accessed 18.09.2016)

40. Kratkaya evreyskaya entsiklopediya [Short Jewish encyclopedia] / Za red. Chukhak Oren (Nadel'), Mikhael' Zand. – Ierusalim: Keter, 1976. – T. 1. – 756 s.

41. Ksenofobiya v Ukraine: dekabr' 2011. Antisemitizm, ksenofobiya i prava natsional'nykh men'shinstv v Ukraine: khronika [Xenophobia in Ukraine: December 2011. Anti-Semitism, xenophobia and rights of national minorities in Ukraine: chronicle] // Elektronnyy informatsionnyy byuletен', 2011, Dekabr', № 12 (52), URL: <http://www.eajc.org/page560> (Accessed 14.09.2016).

42. Ksenofobiya v Ukraine: noyabr' 2011. Antisemitizm, ksenofobiya i prava natsional'nykh men'shinstv v Ukraine: khronika [Xenophobia in Ukraine: November 2011. Anti-Semitism, xenophobia and rights of national minorities in Ukraine: chronicle] // Elektronnyy informatsionnyy byuletен', 2011, Noyabr', № 11 (51), URL: <http://www.eajc.org/page555> (Accessed 14.09.2016).

43. Ksenofobiya v Ukraine: oktyabr' 2011. Antisemitizm, ksenofobiya i prava natsional'nykh men'shinstv v Ukraine: khronika [Xenophobia in Ukraine: October 2011. Anti-Semitism, xenophobia and rights of national minorities in Ukraine: chronicle] // Elektronnyy informatsionnyy byuletен', 2011, Oktyabr', № 10 (50), URL: <http://www.eajc.org/page554> (Accessed 14.09.2016)

44. Kuzo T. Antysemitizm spryav peremozi Yanukovycha na vyborakh [Semitism contributed to Yanukovich's victory on elections] // Ukrainska Pravda, 2010, 15 bereznia, URL: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/kuzyo/4b9ea579c8725/> (Accessed 11.09.2016).

45. Lyst-protest proty antysemitizmu [A letter of protest against anti-Semitism] / M. Kostomarov, P. Kulish, M. Nomys ta in. // Rus. Vestn, 1858, Vyp. KhI.

46. Likhachev V. Antisemitizm v kontekste kampanii po vyboram prezidenta Ukrainy – 2010

[Anti-Semitism in the context of the campaign for the elections of the President of Ukraine – 2010] // Ksenofobiya i antisemitizm, 2010, 10 fevralya, URL: <http://ejc.org/page18/news15802.html> (Accessed 21.09.2016).

47. Likhachev V. Antisemitizm v Ukraine (2002–2004 gg.) [Anti-Semitism in Ukraine (2002–2004)] // Evrei Izrailiya, 2004, № 3, URL: <http://library.eajc.org/page66/news13460> (Accessed 21.09.2016).

48. Likhachev V. Antisemitizm v Ukraine, 2009–2010 gg. [Anti-Semitism in Ukraine, 2009–2010], URL: <http://www.eajc.org/page488> (Accessed 21.09.2016).

49. Likhachev V. Antisemitizm v Ukraine: predvaritel'nye itogi 2011 goda [Anti-Semitism in Ukraine: preliminary results of 2011], 2011, 28 noyabrya, URL: <http://ejc.org/page18/news26817.html> (Accessed 21.09.2016).

50. Likhachev V. Antisemitizm kak PR-strategiya: evreyskaya obshchina Ukrainy mezhdru dvukh ogney [Anti-Semitism as a PR strategy: the Jewish community of Ukraine between two fires] // Konspekt, 2004, № 19, URL: <http://www.sova-center.ru/racism-xenophobia/publications/antisemitism/articles-reports/2004/03/d1975/> (Accessed 21.09.2016).

51. Likhachev V. Ksenofobiya i natsional-ekstremizm v Ukraine – 2012: Doklad po rezul'tatam monitoringa [Xenophobia and national extremism in Ukraine 2012: Report on results of monitoring], URL: <http://ejc.org/page653> (Accessed 21.09.2016).

52. Likhachev V. Logika skandala i Nyurnbergskie zakony [Logic of scandal and the Nuremberg laws], URL: <http://ejc.org/page18/news35638.html> (Accessed 21.09.2016).

53. Likhachev V. Proyavleniya antisemitizma v Ukraine v 2010 godu (nasilie, vandalizm, propaganda v presse) [Manifestations of anti-Semitism in Ukraine in 2010 (violence, vandalism, propaganda in the press)], URL: <http://blogs.eajc.org/page453> (Accessed 21.09.2016).

54. Likhachev V. Proyavleniya antisemitizma v Ukraine v 2012 g.: predvaritel'nye rezul'taty monitoringa [Manifestations of anti-Semitism in Ukraine in 2012: preliminary results of the monitoring] // Ksenofobiya i antisemitizm, 2012, 24 dekabrya, URL: <http://ejc.org/page18/news35297.html> (Accessed 21.09.2016).

55. Likhachev V. Ukrainskaya evreyskaya obshchina i vybory [Ukrainian Jewish community and elections], URL: <http://vaadua.org/analitika/ukrainskaya-evreyskaya-obshchina-i-vybory> (Accessed 21.09.2016).

56. Marchenko A. Izrail skomanduvav – «Fas!» Mozhnovladtsi zaviryly – «Bude зроблено» [Israel is commanded, «Fetch!» Officials are assured – «done»] // Personal-Plus, 2006, # 13.

57. Mer-yevrei pidtverdyyv, shcho u Kyievi vstanovleno yevreisko-bandytyskyi rezhyim [The mayor is a Jew, confirmed that Kiev is a Jewish gangster regime] // Personal-Plus, 2007, # 22, URL: <http://www.personal-plus.net/225/2142.html> (Accessed 21.09.2016).

58. Mirchuk P. Koliivshchyna i Haidamatske povstannia 1768 r. [Koliivschina and Haidamak uprising of 1768] – Niu-York: [b.y.], 1973. – 319 s.

59. «My – ne zhydy, my – yevrei...»: zaiava Yevreiskoi rady Ukrainy [] // Vysokiy zamok, 1995, 5 hrudnia.

60. Mera Uzhgoroda obvinili v antisemitizme i natsizme [«We are not Jews, we are Jews...»: a statement of the Jewish Council of Ukraine], 2009, 8 avgusta, URL: <http://newsukraine.com.ua/news/187506-mera-uzhgoroda-obvinili-v-antisemitizme-i-nacizme/> (Accessed 21.09.2016).

61. Nakonechnyi Ye.P. Ukradene imia: Chomu rusyny staly ukrainsiamy [Stolen name: Why Rusyns became Ukrainians]. – 3-tie vyd. dop. i vypr. – L.: [b.v.], 2001. – 400 s.

62. Nezhyvyi O. Henetyka voiovychoi antydukhovnosti [Genetics warlike antitumoural] // Personal-Plus, 2006, # 28, URL: www.personal-plus.net/179/913.html (Accessed 21.09.2016)

63. Oberezhno, brud! [Careful of the mud!] // Personal-Plus. – 2006. – # 44, URL: <http://www.personal-plus.net/195/1388.html> (Accessed 21.09.2016).

64. Podolskyi A. Yevreiski studii v Ukraini: rozvytok, tendentsii, perspektyvy [Jewish Studio in Ukraine: evolution, tendencies, prospects] // Ukrainskyi humanitarnyi ohliad. – K.: Krytyka, 1999. – 261 s.

65. Posol Izrailiu Naomi Ben-Ami: Yakshcho nehatyvnyi imidzh Ukrainy sklavsia, to, napevno, yoho stvoryla Ukraina, a ne Izrail [Israeli Ambassador Naomi Ben-AMI: If the negative image of Ukraine was formed, probably, it was created by Ukraine, not Israel], URL: http://www.obozrevatel.com/news_print/2005/7/11/25925.htm (Accessed 23.09.2016).

66. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnesennia zmin i dopovnen do Polozhennia pro pasport hromadianyna Ukrainy ta svidotstva pro narodzhennia» #3423-XII vid 2 veresnia 1993 r. [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On introducing amendments and addenda to

the regulations on the passport of a Ukrainian citizen and birth certificate» №3423-XII dated 2 September 1993], URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3423-12> (Accessed 14.09.2016).

67. Prezident Yushchenko – novyy ob'ekt sutyazhnichestva MAUP [President Yushchenko is a new area of litigation], URL: <http://in-brief.aen.ru/story-id=41426/html> (Accessed 23.09.2016).

68. Prypynyty yevreiski pohromy v Kyievi! [To stop the anti-Jewish pogroms in Kiev!] // Personal-Plus, 2007, # 24, URL: www.personal-plus.net/227/2194.html (Accessed: 25.09.2016).

69. Proty ksenofobii, za yevropeisku Ukrainu: zaiava [Against xenophobia, for a European Ukraine: statement], 2005, URL: <http://www.silanaroda.com/index.php?Itemid=3989&mode=full> (Accessed 25.09.2016).

70. Serhiichuk V. Symon Petliura [Symon Petliura] – K.: Ukraina, 2004. – 448 s.

71. Symonenko krytykuie Yushchenka za antysemitizm i ksenofobiuu [Symonenko criticizes Yushchenko for his anti-Semitism and xenophobia], 2007, 14 lystopada, URL: <http://ua.glavred.info/archive/2007/11/14/120010-0.html/> (Accessed 23.09.2016).

72. Siruk M. Vyjavy antysemitizmu ye vsiudy: holovne, shchob na nykh reahuvaly derzhava y hromadskist [Manifestations of anti-Semitism is everywhere: most importantly, to respond to them the government and the public] // Den, 2006, # 177, URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/viyavi-antisemitizmu-ie-vsyudi> (Accessed: 23.09.2016).

73. Soldatenko V. Ukrainska revoliutsiia. Istorychnyi narys [Ukrainian revolution. Historical sketch]. – K.: Lybid, 1999. – 976 s.

74. Sominiskiy M. Antisemitizm i antisemity [anti-Semitism and anti-Semites]. – Ierusalim: Leksikon, 1991. – 654 s.

75. Sultanovich Z. Zhivaya svyaz'. Evreyskaya istoriya, traditsii i kul'tura [Live connection. Jewish history, traditions and culture]. – Tel'-Aviv: [b.i.], 1997. – 304 s.

76. Tymoshenko zaiavliaie, shcho v Ukraini nemaie antysemitizmu [Tymoshenko said that Ukraine has no anti-Semitism], 2007, 16 sichnia, URL: <http://www.tymoshenko.com.ua/ukr/news/first/3845//1509> (Accessed 23.09.2016)

77. U Kyievi vstanovleno yevreisko-bandytyskiy rezhym [In Kiev is Jewish-gangster mode] // Personal-Plus, 2007, # 21, URL: www.personal-plus.net/224/2115.html (Accessed 4.09.2016)

78. U MAUP – noviy rektor [In aidp, the new rector] // Personal Plyus, 2011, № 27 (432), 13–19 iyulya, URL: <http://www.personal-plus.net/432/8133.html> (Accessed 4.09.2016)

79. Uvaha Yushchenka zvertaietsia na splek antysemitizmu v Ukraini [Yushchenko attention is drawn to the surge of anti-Semitism in Ukraine], 2007, 19 zhovtnia, URL: <http://oligarh.net/?/news/27743/?1900print/> (Accessed 23.09.2016).

80. Ukraina: utverdzhennia nezalezhnoi derzhavy (1991–2001 rr.) [Ukraine: statement of the independent state (1991–2001)] / N. P. Baranovska, V. F. Verstiuk, S. V. Vidnianskyi ta in.; pid red. V. M. Lytvyna. – K.: VD «Alternatyva», 2001. – 704 s.

81. Ukrainska natsional-trudova partiia [Ukrainian national-labor party], URL: www.untp.org.ua/page.php?psevdo=prop. (Accessed 3.09.2016)

82. Feller M. Yevreiska istoriia i kultura v Ukraini [Jewish history and culture in Ukraine] // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, 1998, # 1, S. 138–145

83. Fel'dman V. Interv'yu I. Zisel'sa: «Segodnya proyavleniy antisemitizma v Ukraine znachitel'no men'she, chem v Anglii i Frantsii» [Zissels Interview: «Today, manifested anti-Semitism in Ukraine is much lower than in England and France»], 2013, Dekabr', URL: <http://www.krugozormagazine.com/show/Ukraine.2013.html> (Accessed 3.09.2016).

84. Finkel'shteyn Yu. Za dela ruk svoikh [The work of his hands]. – N'yu-York: [b.i.], 1995. – 185 s.

85. Khiterer V. K istorii evreyskogo naseleniya Galitsii i Bukoviny nakanune i v gody pervoy mirovoy voyny [On the history of the Jewish population of Galicia and Bukovina before and during the first world war] // Evrei v Ukraini: istoriya, kul'tura, traditsii / Zb. nauk. publ. st. – K., 1997.

86. Tsentr evreyskogo obrazovaniya Ukrainy [Center for Jewish education of Ukraine], URL: <http://www.jewukr.org/center/books/books.html> (Accessed 3.09.2016 r.).

87. Chto takoe antisemitizm i kak s nim borot'sya [What is anti-Semitism and how to fight it], URL: www.antisemitismu.net/site/site.aspx?SECTIONID=154543&IID=211459.html (Accessed 3.09.2016).

88. Shulman L. Standartna khyba suspilno-politychnoi oriiantatsii yevreistva [Standard lies of the socio-political orientations of the Jews] // Suchasnist, 2003, Ch. 9, S. 66–93

89. Shchokin H. Plany nyshchennia MAUP v dii [Plans for the destruction of the Academy in action] // Personal-Plus, 2007, # 19, URL: www.personal-plus.net/222/2060.html (Accessed

3.09.2016).

90. Yuliya Timoshenko: «MAUP nuzhno steret' s litsa zemli» [«The aidp to be erased from the face of the earth»] // Stolichnye novosti, 2007, № 1, URL: <http://president.org.ua/news/news-144824/> (Accessed 21.09.2016)

91. Yushchenko v Kneseti: v Ukraini nemaie antysemitizmu [Yushchenko in the Kneset: in Ukraine there is no anti-Semitism], 2007, 15 lystopad, URL: http://www.newsru.ua/ukraine/14nov2007/israel_ush.html/ (Accessed 3.09.2016).

92. Yanukovich ne dopustit antisemitizma v Ukraine [Yanukovych will not tolerate anti-Semitism in Ukraine], 2011, 13 dekabrya, URL: <http://president.com.ua/modules.php?name=New&file=article&sid=42547> (Accessed 21.09.2016).

Ручко Е. В., научный сотрудник отдела философии и геополитики Научно-исследовательского института украиноведения (Киев, Украина), E-mail: elvdyakova@gmail.com

Межнациональные отношения в Украине: социально-философский анализ.

Аннотация. Проанализировано состояние межнациональных отношений в Украине, в частности в контексте наличия или отсутствия проявлений или форм антисемитизма. Внимание акцентируется на: исторических аспектах измерения антисемитизма, стереотипах в отношениях украинцев с евреями, отношении к евреям в независимой Украине, видам и проявлениям антисемитизма, официальной позиции государственной власти в отношении антисемитизма, оценке антисемитизма в Украине украинскими евреями, проблемам бытового и индивидуального антисемитизма.

Ключевые слова: межнациональные отношения, евреи, антисемитизм, стереотипы, этнополитика.

Ruchko E., researcher officer at the Department of philosophy and geopolitics of RIUS (Kiev, Ukraine), E-mail: elvdyakova@gmail.com

The international relations in Ukraine: social and philosophical analysis.

Abstract. Majority governments of the European countries today consider that anti-Semitism is a serious problem of their societies. The Ukrainian-Jewish relations have a centuries-old experience and it not always looked as a simple problem, thus this question requires an attention. The purpose is to research difficult Ukrainian-Jewish relations, to find out their prerequisites, development and current statues, to offer solutions for avoidance of some misunderstanding between representatives of both ethnos that is caused by historical background.

Anti-Semitism in Ukraine doesn't exist at the national level completely. The proof of this fact is the relation of authorities to this question, in particular the top officials, the legislation, domestic and foreign policy of the government. The actions directed to the prevention of manifestations of anti-Semitism are performed.

Anti-Semitism in Ukraine at the public level is absent. Earlier there could be some discussions about it, but after MAUP had changed the policy of presenting the information about the Jews, this question is considered to be solved, and the problem overcome.

We may find out Anti-Semitism in Ukraine mainly at the individual and everyday level. The reason is the traditional anti-Jews prejudices that exist in Ukraine, Europe and other Christian countries of the world.

With the aim of prevention of distribution of anti-Semitic moods in Ukraine it is necessary: to improve the legislation; to establish the administrative responsibility for humiliation of the national dignity; to prevent distribution of anti-Semitic moods via media; to develop a clear position by law enforcement agencies about a qualification of crimes according to their contents; to intensify the participation of Ukraine in the international organizations for the purpose of development of coordinated solution of anti-Semitism problem; to organize intergovernmental (including involvement of representatives of the Jewish community of Ukraine) Ukrainian-Israeli meetings (conferences, seminars, «round tables», forums, etc.) devoted to discussion of the current problems and development of measures for their solution; to perform the monitoring of manifestations of anti-Semitism; to develop and implement the scientific long-term program of cultural education of international communication that is directed to prevention of kindling of international hostility in Ukraine and so on.

Key words: ethnic relations, Jews, anti-Semitism, stereotyping, ethnic politics.